

Развіццё краязнаўства ў БССР

Калі ў 1927 г. у сувязі з пераходам на новы, больш складаны, метадабор слоўнага матэрыялу, праца замарудзілася, слоўнікавая камісія Інбелкульту параіла рыхтаваць раённыя, невялікія слоўнікі. Пры гэтым прымалася пад увагу, што кожнае раённае краязнаўчае таварыства будзе збіраць мясцовыя словы і ў любым выпадку захоўваць архіўны матэрыял у якасці даведніка для мовазнаўцаў. Па даручэнні камісіі М. Каспяровіч склаў праграму «Як сабраць і ўкласці слоўнік мовы свайго раёна», апублікаваную ў «Нашым краі». Але перамены ў грамадстве не дазволілі шырока разгарнуць працу па стварэнні раённых слоўнікаў. Выданнем слоўніка аб'ёмам 9 000 моўных адзінак у 1929 г. завяршылася дзейнасць чэрвеньскіх краязнаўцаў. «Краёвы слоўнік Чэрвеньшчыны» быў падрыхтаваны настаўнікам, заснавальнікам мясцовай краязнаўчай арганізацыі М. Шатэрнікам. Гэты слоўнік лічыцца эталонным для Міншчыны, паколькі мова Чэрвеньскага краю з'яўляецца тыповай для ўсяго рэгіёну. Галоўная вартасць слоўніка, як адзначаў Я. Карскі, у прыкладах, якія пацвярджаюць значэнне словаў. Гэтыя прыклады прыводзяцца ў дакладным запісе і па іх можна вывучаць фанетычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя з'явы адлюстраванай у слоўніку мясцовасці. Сам Карскі па матэрыялах слоўніка М. Шатэрніка апублікаваў нарыс аб чэрвеньскай гаворцы.

Вядома, што сябра Заслаўскага раённага таварыства У. Шалешка сабраў 7 000 словаў для ўкладання моўнага слоўніка вёскі Недраскі, аднак далейшы лёс краязнаўцы і яго працы цямяны.

На Другім Усебеларускім краязнаўчым з'ездзе (10–13 лютага 1927 г.) дэлегаты прадстаўлялі ўжо дзевяцітысячны калектыў краязнаўцаў. Значна больш, чым на першым з'ездзе, было сяброў раённых краязнаўчых арганізацыяў. З'езд канстатаваў, што праца ў рэгіёнах вялася над зборам краёвага слоўнага матэрыялу, фальклору, над метэаралагічнымі і фэналагічнымі назіраннямі. Але на з'ездзе было вынесенае рашэнне аб пераарыентацыі краязнаўчай працы на вывучэнне мясцовай эканомікі і энергетычных рэсурсаў. Тым самым змест краязнаўчых даследаванняў звязваўся з задачай, якія ставіліся партыйнымі і ўрадавымі структурамі як галоўныя ў сацыяльна-эканамічным будаўніцтве краіны. Гэта прывязвала краязнаўчую працу да дзяржаўнай ідэалагічнай і эканамічнай палітыкі, і тым абмяжоўвала яе змест. Рашэнні гэтага з'езда адлюстравалі пачатак адміністрацыйнага ўціску на краязнаўчы рух і тых негатыўных з'яваў, што ў хуткім часе прывялі да яго спынення.

У сярэдзіне 1920-х гг. склаліся 3 тыпы краязнаўчых арганізацыяў: а) акруговыя краязнаўчыя таварыствы; б) раённыя краязнаўчыя таварыствы; в) гурткі (пры школах, тэхнікумах, хатах чытальнях, сельскіх Саветах). Вялікую працу праводзілі Віцебскае, Магілёўскае, Аршанскае акруговыя таварыствы краязнаўства, краязнаўчыя арганізацыі ў Гомелі, Мінску і іншых рэгіёнах. Так, плённа працавалі ўдзельнікі Віцебскага акруговага таварыства краязнаўства на чале з М. Каспяровічам. У ім было 500 сяброў і існавала 5 секцыяў: культурна-гістарычная, прыродазнаўчая,

мастацкая, асветніцкая, беларусазнаўчая, працаваў астранамічны пункт, фэналагічнае бюро, камісіі па стварэнні краязнаўчых музеяў, збіранні жывой мовы Віцебшчыны, вывучэнні яўрэйскай культуры і інш. Праводзіліся агульныя пасяджэнні таварыства, на якіх чыталіся рэфераты па выніках даследаванняў (гісторыя Віцебска, жыццё і дзейнасць А. Сапунова, віцебская архітэктура і інш.). Выйшлі каштоўныя краязнаўчыя кнігі: зборнік «Віцебшчына», першы рэгіянальны дыялектычны «Віцебскі краёвы слоўнік» М. Каспяровіча.

У Аршанскім акруговым краязнаўчым таварыстве плённа вяліся гістарычныя даследаванні і друкаваліся іх вынікі. Былі выдадзеныя такія важныя працы, як «Гісторыя Воршы», «Матэрыялы да гісторыка-археалагічнай карты акругі», «1905 на Аршаншчыне», «Ворша ад XI да XV ст.».

Багатыя вынікі розных кірункаў і форм краязнаўства публікаваліся на старонках перыядычнага друку і асобных выданняў. Краязнаўцы імкнуліся арганізаваць выпуск спецыяльных перыядычных выданняў. У 1920-я часопісы пад назвай «Наш раён» выпускаліся Барысаўскім, Смалявіцкім і Асіповіцкім раённымі краязнаўчымі таварыствамі. Унікальныя матэрыялы ўвайшлі ў краязнаўчыя зборнікі «Аршаншчына», «Віцебшчына» і інш. Але выключная роля ў разгортванні краязнаўчага руху і яго дасягненнях належыць часопісу «Наш край». Часопіс – лепшы перыядычны орган беларускага краязнаўства за ўсю яго гісторыю, выдаваўся ЦБК з кастрычніка 1925 па 1930 г. У перадавым рэдакцыйным артыкуле гаварылася: «З'явілася патрэба ў спецыяльным краязнаўчым часопісе, з дапамогай якога краязнаўчыя арганізацыі і асобы, зацікаўленыя краязнаўствам, маглі б абменьвацца сваімі ведамі, пазнаёміцца з новымі краязнаўчымі працамі і знайсці інструкцыі для сваёй дзейнасці». Рэдактарам часопіса быў З. Бядуля, членамі рэдакцыі М. Каспяровіч, М. Бялуга. У «Нашым краі» друкаваліся вядомыя вучоныя і аматары краязнаўства: М. Азбукін, Д. Васілеўскі, В. Пераход, І. Сяржанін, В. Купрэвіч, Я. Крукоўскі, П. Салаўёў, А. Ляўданскі, З. Магілёўчык, А. Фядзюшын, С. Шутаў, А. Немцаў, Я. Калодкін і інш. На старонках ча-

сopіса асвятлялася становішча краязнаўчага руху ў Беларусі, метадыка і тэхналогія краязнаўчых даследаванняў і друкаваліся іх вынікі, ставіліся першачарговыя задачы краязнаўства. Асноўнымі раздзеламі часопіса былі: агульнанавуковы, матэрыялы з месцаў, анкетны, праграмы і інструкцыі, хроніка, бібліяграфія. У 1926 – 1928 гг. у «Нашым краі» былі апублікаваныя 94 даследчыя працы, прысвечаныя асобным рэгіёнам, 51 артыкул па метадалогіі і гісторыі краязнаўства, 100 праграмаў і інструкцыяў па краязнаўчых даследаваннях, 129 інфармацый аб працы мясцовых арганізацый, 16 бібліяграфічных паказальнікаў і аглядаў. Шматлікія фотаздымкі, схемы, табліцы, планы, карты павышалі інфарматыўнасць публікацыяў, дапамагаючы выданню і сэнна заставацца каштоўнай крыніцай краязнаўчых даследаванняў.

Адметнай з'ява было выкарыстанне адміністрацыйнага рэсурсу для падтрымкі краязнаўчай дзейнасці: на рэгіянальныя органы ўпраўлення, кіраўніцтва ўстановаў і прадпрыемстваў была ўскладзеная адказнасць за адкрыццё краязнаўчых арганізацыяў. Гэтая з'ява мела і станоўчыя, і адмоўныя рысы. Станоўчае праяўлялася ў дзеяннях мясцовага кіраўніцтва па стварэнні краязнаўчых арганізацыяў, аказанні ім ідэйнай і матэрыяльнай падтрымкі (прадстаўленні памяшканняў для пасяджэнняў і інш.). Некаторыя кіраўнікі сур'ёзна цікавіліся краязнаўствам і асабіста ўзначалілі пярвічныя арганізацыі, напрыклад, старшынямі пярвічных краязнаўчых арганізацыяў былі рэктар БДУ У. Пічэта, дырэктар Мсціслаўскага педтэхнікума Я. Бялькевіч. Аднак разгортванне краязнаўчага руху не працякала роўна і бесканфліктна. Адмоўныя рысы праявіліся ў фармальных падыходах да функцыянавання суполак, асабліва ў «добрахвотна-прымусовым» залічэнні работнікаў арганізацыяў і прадпрыемстваў у склад іх сяброў. Гэта вяло да пасіўнасці некаторай часткі ўдзельнікаў краязнаўчых гурткоў і таварыстваў. Аднак у цэлым ніколі ў айчынай гісторыі яшчэ не было такога масавага краязнаўчага руху, як у другой палове 1920-х гг.

Валянціна САІТАВА

(Працяг будзе)